

Milena Škobo^{1*}

UDC 821.111.09:005.963.(497.11)

Originalni naučni rad

Primljen: 17. 1. 2022.

Prihvaćen: 7. 5. 2022

KURSEVI ANGLO-AMERIČKE KNJIŽEVNOSTI NA TERCIJARNOM OBRAZOVNOM NIVOU U SRBIJI PO IZBIJANJU PANDEMIJE KOVID-19

SAŽETAK: Cilj ovog rada je da utvrdi kvalitet i prirodu onlajn kurseva anglo-američke književnosti na tercijarnom obrazovnom nivou u Srbiji. Posebna pažnja biće posvećena ad hok rešenjima u vezi sa sprovođenjem i osmišljavanjem ovih kurseva, imajući u vidu da nije zabeleženo izvođenje onlajn književnih kurseva pre izbijanja pandemije Kovid-19. Ovo pilot-istraživanje oslanja se, pre svega, na kvantitativni metod analize korpusa, koji obuhvata upitnik s deset pitanja zatvorenog tipa prosljeđen ciljnoj grupi od 35 profesora anglo-američke književnosti na nekoliko državnih i privatnih fakulteta širom Srbije. Njihovi odgovori su analizirani i svrstani u četiri kategorije, na osnovu zajedničkog imenitelja, a to su: način organizacije književnog kursa u onlajn obrazovnom okruženju (1), interakcija između nastavnika i studenta (2), izazovi u podučavanju književnosti onlajn (3) i upotreba onlajn obrazovnih alata u nastavi (4).

KLJUČNE REČI: nastava na daljinu, podučavanje književnosti, onlajn književni kursevi, izazovi podučavanja književnosti onlajn, onlajn alati.

1. Uvod

U 21. veku digitalna pismenost je podjednako važna i za nastavnike i za studente, a sposobnost pravilnog korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) u procesu prenošenja i sticanja teorijskih i

^{1*} Docent, Filološki fakultet, Univerzitet Sinergija, milenanikolic86@yahoo.com

praktičnih znanja krajnji je cilj svih nastavnih predmeta iz oblasti humanističkih nauka. Savremena nastava stranih jezika veoma je otvorena ka integraciji najnovijih tehnologija budući da je po svojoj prirodi interdisciplinarna i otvorena za novine koje potiču iz različitih naučnih oblasti. Po izbijanju pandemije Kovid-19, od nastavnika engleskog jezika očekivalo se da stvore tehnološki orijentisano okruženje koje će unaprediti učenje engleskog jezika kroz aktivaciju produktivnih i receptivnih veština, da ovladaju radom na onlajn platformama u kratkom vremenskom periodu, da svoje kurseve, koji su se dotad odvijali u učionici (engl. *face-to-face*) digitalizuju i da budu u toku sa najnovijim trendovima u domenu IKT-a.

Podučavanje književnosti onlajn još je zahtevnije ako se posmatra u svetlu prilagođavanja najnovijim događajima u svetu IKT-a, budući da je prilično zahtevno premostiti jaz između tehnologije, koja se vezuje za dehumanizaciju čovečanstva, i ljubavi prema pisanoj/izgovorenoj reči kao delu umetničkog izraza. Stoga, proces identifikacije, istraživanja i tumačenja ljudskih vrednosti u virtuelnom okruženju za učenje (engl. *Virtual Learning Environmet* – VLE) postaje izazov sam po sebi koji se postavlja pred nastavnike engleskog jezika koji se bave podučavanjem književnosti u digitalno doba (Škobo & Đerić-Dragičević, 2019, str. 84). Po izbijanju pandemije, ovaj izazov postaje još izraženiji za nastavnike anglo-američke književnosti u Srbiji, gde su preovladavali tradicionalni pristupi podučavanja književnosti i gde onlajn kursevi književnosti ranije nisu postojali. Tako je ovaj nagli prelazak na virtuelno okruženje za učenje ukazao na značaj digitalne pismenosti nastavnika i potrebu za redefinisanjem metodike nastave književnosti.

2. Učenje na daljinu i onlajn književni kursevi u Srbiji

Na osnovu sprovedenog istraživanja u oblasti učenja na daljinu u visokom obrazovanju u Srbiji, postojalo je samo nekoliko odseka koji su u svoje studijske programe uvrstili učenje na daljinu. Ukupno sedamnaest akreditovanih studijskih programa na daljinu na fakultetima i šest akreditovanih studijskih programa na daljinu na visokim školama strukovnih studija u Srbiji bilo je 2013. godine (Matijašević-Obradović i Jokić, 2014, str. 155). Prema poslednjim podacima Nacionalnog tela za akreditaciju i obezbeđenje kvaliteta u visokom obrazovanju (2021), u Srbiji

ne postoje akreditovani studijski programi za učenje na daljinu iz oblasti humanističkih nauka. Uočen je i nedostatak obuke u pogledu metodologije nastave na kursovima učenja na daljinu (Škobo & Sentov, 2020, str. 394). Demotivacija nastavnika i veliki obim posla identifikovani su kao glavne prepreke u učenju na daljinu (Đukić-Mirzayantz, 2017, str. 45).

Odlučujuću ulogu u razvoju sistema učenja na daljinu u Srbiji imala je Akademska mreža Republike Srbije (AMRES), koja je 2007. godine pokrenula projekat sa ciljem uvođenja koncepta elektronskog obrazovanja na mnogim fakultetima širom zemlje. Među fakultetima koji su se pridružili ovom projektu koji je podrazumevao korišćenje platforme *Moodle*, besplatnog sistema otvorenog koda za upravljanja učenjem, bili su i Filozofski fakultet i Filološki fakultet u Beogradu (Milićević, Milićević i Milić, 2014, str. 80). Međutim, postoji relativno mali broj istraživača iz društvenih i humanističkih nauka koji su se bavili izazovima kreiranja i implementacije onlajn kurseva stranih jezika pre pandemije (Trajanović, Domazet i Mišić-Ilić, 2007; Vukotić & Tanasijević, 2012; Đorđević & Radić-Bojanić, 2014; Tanasijević & Vukotić, 2014; Đukić-Mirzayantz, 2017). Broj istraživanja je drastično manji kada se radi o izazovima sprovođenja i organizovanja onlajn književnih kurseva na departmanima za engleski jezik na tercijarnom obrazovnom nivou u Srbiji (Škobo & Sentov, 2020; Škobo, 2021). Kako u Srbiji pre pandemije nije ponuđen model onlajn književnog kursa koji bi služio kao smernica nastavnicima u planiranju i realizaciji kurseva, od velike je važnosti ispitati kako su nastavnici književnosti uspeali da se izbore s vanrednom situacijom i postave osnov za dalje istraživanje u vezi sa sprovođenjem i organizacijom onlajn književnih kurseva.

2.1. Podučavanje anglo-američke književnosti u digitalno doba

Podučavanje anglo-američke književnosti u 21. veku podrazumeva korišćenje interdisciplinarnog pristupa koji kombinuje tradicionalno podučavanje jezika s inovativnim metodologijama podučavanja, kao što je upotreba onlajn obrazovnih alata (Nikolić & Dabić, 2016, str. 318; Škobo 2020; Škobo & Sentov, 2020), audio-vizuelnih uređaja (Nikolić, 2017) i društvenih mreža (Jonson, 2016; Parott, 2016; Rodrigo, 2016; Škobo, 2020). Korišćenje novih oblika medijskih sadržaja u poduča-

vanju književnosti utiče na način na koji čitamo i razumemo književna dela napisana pre digitalnog doba (Scholes, 2010; Cushman, 2011; Škobo & Dragičević-Đerić, 2019) i podstiče studente na samoizražavanje, kreativnost i kritičko mišljenje.

Mnogi istraživači su primetili da književnost razvija veštine kritičkog mišljenja i aktivira kreativnost (Yaqoob, 2011; Alvarez, Calvete, & Sarasa, 2021; Bobkina i Stefanova, 2016; Stefanova, Bobkina i Perez, 2017). Kako su veštine kritičkog mišljenja ključne za tumačenje književnih dela, a čitanje književnih dela podstiče razvoj veština kritičkog mišljenja, od nastavnika književnosti se iziskuje da nađu odgovarajući način da se te veštine primene i savladaju u onlajn okruženju. Kroz obe vrste kurseva, kako tradicionalne (u učionici/na fakultetu) tako i kroz onlajn književne kurseve, kritičko razmišljanje može se unaprediti korišćenjem multimedijalnih sadržaja u obliku digitalnog pripovedanja (Ohler, 2008; Hartley & McWilliam, 2009; Robin & McNeil, 2012; Brenner, 2014; Robin, 2016; Ibarra-Rius & Ballester-Roca, 2019), blogova (Reimer, 2016; Giralt & Murray, 2019) i trejlera za knjigu (Tabanero & Calvo, 2016). Jezičke platforme i forumske diskusije takođe predstavljaju efikasna sredstva za razvijanje kritičkih veština i predstavljanje i tumačenje sadržaja književnih dela, te se mogu uspešno koristiti u onlajn knjiženim kursevima (Škobo, 2020, str. 6; Škobo & Sentov, 2020). Prema tome, nastavnikov nivo upotrebe onlajn alata ne utiče samo na kvalitet kreiranog/prezentovanog sadržaja, već i poboljšava interakciju između nastavnika i studenata u virtuelnom okruženju za učenje.

3. Opis metodologije

Cilj ovog istraživanja je bio da se utvrde priroda i kvalitet onlajn kurseva anglo-američke književnosti na tercijarnom obrazovnom nivou u Srbiji u toku letnjeg semestra akademske 2019/2020. godine po izbijanju pandemije koronavirusa. Nastavnicima književnosti je putem elektronske pošte prosleđen upitnik (www.surveymonkey.com) sastavljen od deset pitanja zatvorenog tipa. Među njima je bilo osam pitanja sa opcijom „Drugo, molimo navedite“ i tri pitanja sa mogućnošću višestrukog izbora. Grupu ispitanika sačinjavalo je ukupno 35 nastavnika anglo-američke književnosti sa katedri za engleski jezik na tri državn

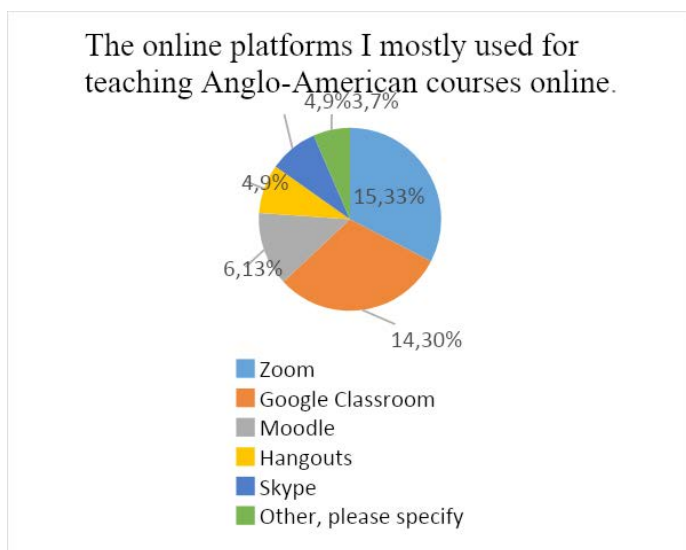
(Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, Filozofski fakultet Univerziteta u Kosovskoj Mitrovici) i tri privatna (Univerzitet Singidunum, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkić Univerziteta Union, Fakultet za strane jezike Univerziteta Alfa BK) univerziteta u Srbiji. Rezultati su predstavljeni u četiri dela: organizacija onlajn književnih kurseva (1), interakcija između nastavnika i studenata u virtuelnom okruženju za učenje (2), izazovi u podučavanju književnosti onlajn (3) i onlajn alatke korišćene u nastavi i ocenjivanju znanja studenata (4).

3.1. Prikaz rezultata

3.1.1. Organizacija onlajn književnih kurseva

Prvih pet pitanja tiču se sprovođenja i organizovanja onlajn književnih kurseva anglo-američke književnosti. Pitanje broj 1 se odnosi na najčešće upotrebljavanu vrstu platforme za održavanje onlajn nastave; radi se o pitanju zatvorenog tipa sa mogućnošću izbora više od jednog odgovora i opcijom „Drugo, molimo navedite“. Rezultati su predstavljeni grafički (Grafikon 1).

Grafikon 1. Najčešće upotrebljavane platforme u onlajn nastavi iz kurseva anglo-američke književnosti.

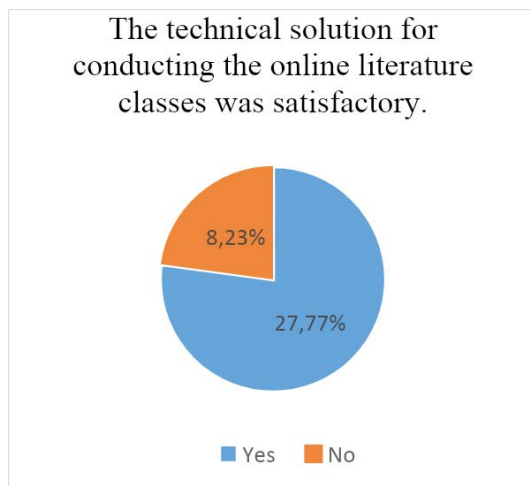
Kao što se može videti u *Grafikonu 1*, analiza rezultata pokazala je da je tokom letnjeg semestra akademske 2019/2020. godine 32,61% (15) ispitanika za održavanje onlajn kurseva iz književnosti koristilo softver za veb-konferencije – *Zoom*. U vreme kada je korišćen, *Zoom* je predstavljao odgovarajuću ad hok alternativu tehnološki složenijem sistemu za upravljanje učenjem (engl. *Learning Management System – LMS*) prikladnom za učenje na daljinu. Budući da su nastavnici mogli da predaju, dele beleške i prezentacije, a studenti da se jave za reč virtuelnim podizanjem ruke, predavanja preko *Zoom* aplikacije donekle su podsećala na tradicionalnu nastavu na fakultetu. Platformu *Google Classroom* – najčešće upotrebljavani sistem za upravljanje učenjem koji podseća na virtuelnu učionicu, koristilo je 30,43% (14) ispitanika. Međutim, platforma *Google Classroom* funkcionisala, je u to vreme, kao asinhroni sistem. Nastavnici i studenti su mogli jedni druge da čuju i vide u stvarnom vremenu tek nakon integracije ove platforme s aplikacijom *Google Meet* i drugim aplikacijama za onlajn sastanke (studenti su informacije o predavanjima dobijali preko saopštenja na platformi *Google Classroom*).

Platforma *Moodle* ima integrisan softver *Big Blue Button* koji omogućava prenos slike i zvuka u stvarnom vremenu i dozvoljava studentima pristup virtuelnoj učionici s uključenim kamerama. Ovu platformu je u anketi odabralo 13,04% (6) ispitanika, što *Moodle* čini drugim najčešće korišćenim sistemom za upravljanje učenjem na univerzitetima obuhvaćenim ovim istraživanjem. Rezultati takođe pokazuju da se podjednak broj nastavnika – 8,70% (4), odlučio za *Skype* i *Google Hangouts* kao finansijski pristupačna softverska rešenja za održavanje veb-konferencija. Slično platformi *Zoom*, platforme *Skype* i *Google Hangouts* omogućuju održavanje video i audio konferencija, deljenje ekrana, razmenu poruka u stvarnom vremenu, deljenje i pohranjivanje dokumenata i obe platforme imaju obezbeđenu tehničku podršku. Sve pomenute platforme mogu se koristiti i za rad „jedan na jedan“ kada su i nastavnikova i studentova kamera uključene. Na ovaj način se pojačava intenzivnost nastave i studentu pruža podrška, što učenje čini manje personalizovanim a više individualizovanim. Za druge platforme i aplikacije (*iTeacher*, *Leftor*), opredelilo se 6,52% (3) ispitanika. Iako društvene mreže i aplikacije (*Facebook*, *Viber*) mogu poslužiti kao održiv dodatak nastavi

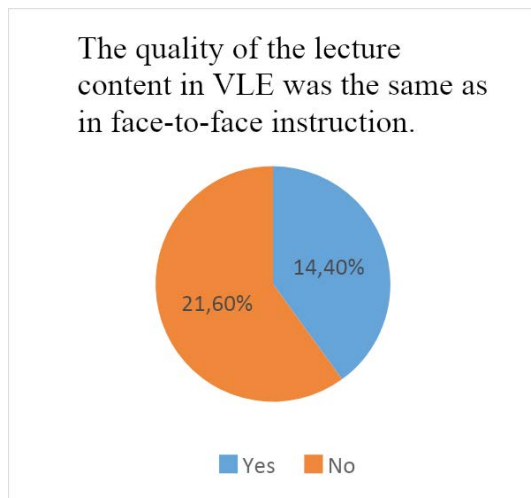
u virtuelnom okruženju za učenje (eng. *Virtual learning environment – VLE*), one se ipak nisu koristile za izvođenje nastave iz književnosti u ovakvoj sredini (v. Škobo 2020).

Pitanje broj 2 odnosi se na zadovoljstvo nastavnika tehničkim rešenjima za izvođenje onlajn nastave iz književnosti, a rezultati su predstavljeni u Grafikonu 2. Pitanje broj 3 odnosi se na moć nastavnika da kvalitet nastave u virtuelnom okruženju za učenje održe na nivou koji je prisutan kod tradicionalnih predavanja u učionici (*Grafikon 3*).

Grafikon 2. Zadovoljstvo nastavnika tehničkim rešenjima za izvođenje onlajn nastave iz književnosti.

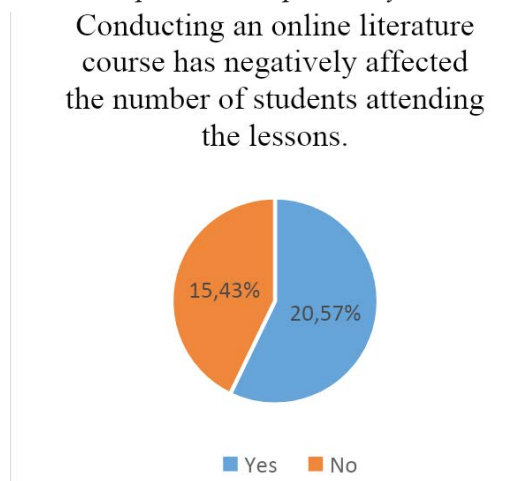
Grafikon 3. Održavanje kvaliteta sadržaja predavanja u virtuelnom okruženju za učenje na istom nivou kao kod nastave uživo.

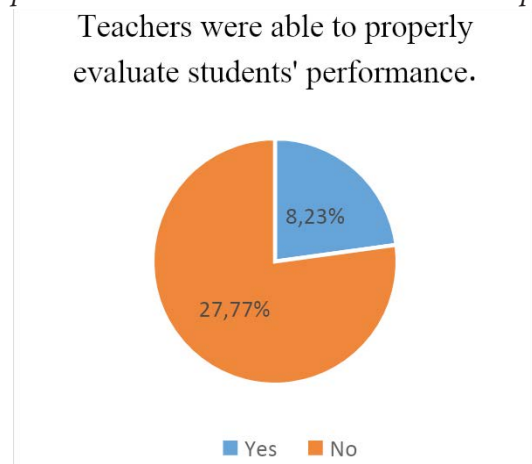
Analizom rezultata u vezi sa zadovoljstvom nastavnika tehničkim rešenjem za izvođenje onlajn nastave iz književnosti, ustanovljeno je da je 77,14% (27) ispitanika dalo pozitivan odgovor, dok je 22,86% (8) odgovorilo negativno (*Grafikon 2*). Kada je reč o kvalitetu sadržaja onlajn nastave, iz rezultata se može videti da je više od polovine ispitanika (60%) označilo da nije bilo u stanju da održi kvalitet onlajn nastave na istom nivou kao kod nastave uživo, dok je ostatak ispitanika (40%) iskazao suprotno (*Grafikon 3*). Dalja analiza negativnih odgovora ukazala je na sledeće razloge za ovakav ishod: odsustvo neverbalnog kontakta, slaba interakcija kako između nastavnika i studenata, tako i među samim studentima, odsustvo motivacionih faktora i nemogućnost adekvatnog praćenja usvajanja znanja kod studenata.

Pitanje broj 4 odnosi se na to da li je izvođenje onlajn nastave negativno uticalo na broj studenata na predavanjima (*Grafikon 4*), dok je u pitanju 5 fokus bio na tome da li su nastavnici književnosti mogli uspešno da ocene angažovanje studenata (*Grafikon 5*).

Grafikon 4. *Negativno dejstvo prenosa književnog kursa u onlajn sredinu na prisustvo na predavanjima.*

Grafikon 5. *Sposobnost nastavnika da adekvatno ocene uspeh studenata.*

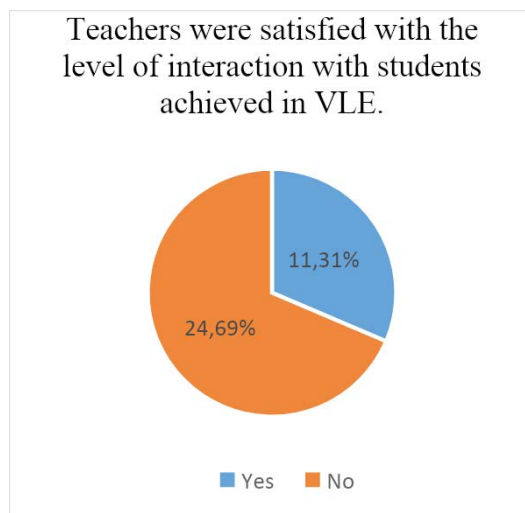
Kada je reč o prisustvu na predavanjima, rezultati pokazuju da je 57,14% (20) ispitanika naznačilo da je došlo do pada u broju studenata na predavanjima, dok je 42,86% (15) odabralo suprotnu opciju. Imajući u vidu da prilagođavanje tradicionalnih materijala onlajn sredini i stvaranje interaktivnih onlajn sadržaja čine predavanja zanimljivijim, može se reći da je pad u prisustvu na predavanjima povezan sa kvalitetom obrazov-

nog sadržaja i interakcijom između nastavnika i studenata. Kada je reč o sposobnosti nastavnika da adekvatno oceni uspeh studenata, rezultati su pokazali da je 77,14% (27) ispitanika izabralo negativan odgovor, dok je ostalih 22,86% (8) odgovorilo pozitivno (*Grafikon 5*). Ovi rezultati ukazuju na činjenicu da adekvatna procena znanja studenata zavisi od njihovog prisustva i učestvovanja u nastavi. Međutim, ovu procenu je mnogo teže izvršiti kada studenti ne prate predavanja u živom prenosu, dok u isto vreme redovno šalju domaće zadatke, jer je teško ustanoviti da li su te zadatke uradili sami ili su se uzdali u druga pomoćna sredstva.

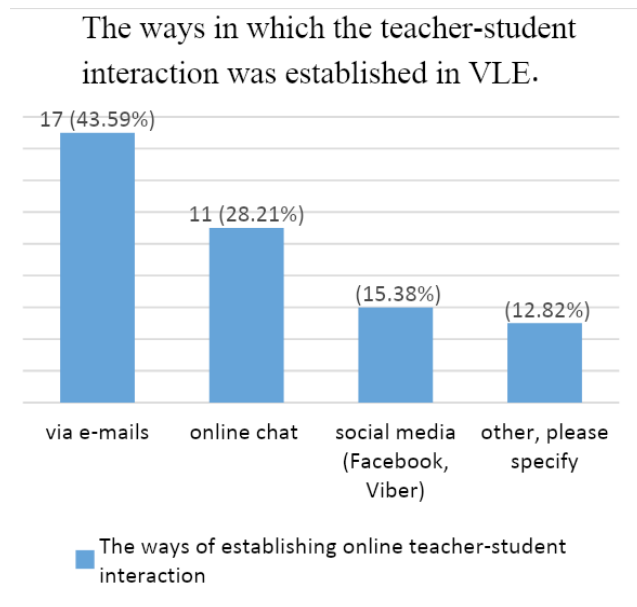
3.1.2. Interakcija između nastavnika i studenata u virtuelnom okruženju za učenje

Pitanja 6 i 7 u vezi su sa prirodnom interakcije između nastavnika i studenata u virtuelnom okruženju za učenje. Pitanje 6, koje se odnosi na zadovoljstvo nastavnika nivoom onlajn interakcije sa studentima, zatvorenog je tipa, s opcijom da se pojasne razlozi za negativan odgovor (*Grafikon 6*). Pitanje 7 se odnosi na metode uspostavljanja interakcije između nastavnika i studenata u virtuelnom obrazovnom okruženju (*Grafikon 7*).

Grafikon 6. Zadovoljstvo nastavnika nivoom onlajn interakcije sa studentima u virtuelnom obrazovnom okruženju.

Grafikon 7. Metode uspostavljanja interakcije između nastavnika i studenata u virtuelnom obrazovnom okruženju.

Pokazalo se da interakcija između nastavnika i studenata predstavlja značajan problem. Dobijeni rezultati su pokazali da je više od polovine nastavnika (68,57%) izrazilo nezadovoljstvo interakcijom sa studentima u virtuelnom okruženju za učenje, dok je 31,43% (11) njih bilo zadovoljno. Rezultati su prikazani na *Grafikonu 6*. Daljom analizom odgovora došlo se do sledećih razloga za nezadovoljstvo stepenom interakcije: nemogućnost adekvatnog praćenja prisustva i učestvovanja u nastavi (studenti su često samo simulirali da su prisutni ili su izbegavali časove), ograničenja vezana za onlajn platforme (tj. nemogućnost rada u parovima i grupama) i problemi sa motivacijom koji su proizlazili iz slabe interakcije između nastavnika i studenata.

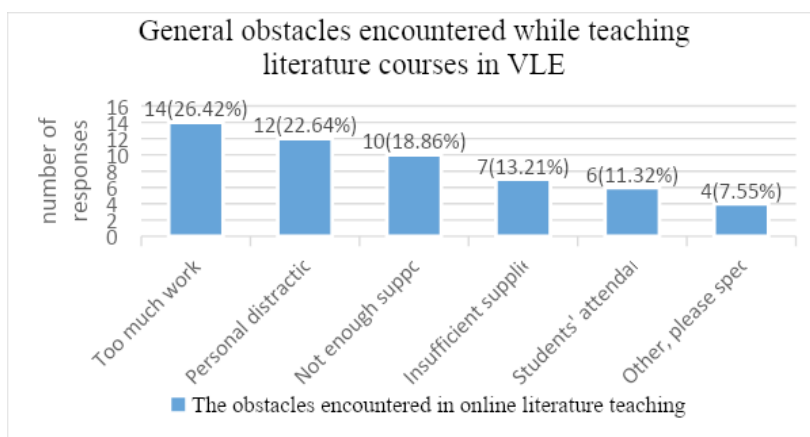
Kada su u pitanju metode uspostavljanja interakcije između nastavnika i studenata tokom navedenog perioda, rezultati pokazuju da je interakcija bila većinski asinhrona, budući da je 43,59% (17) ispitanika koristilo elektronsku poštu. Druge metode su uključivale onlajn

„pričaonice“, koje je koristilo 28,21% (11) ispitanika, i društvene mreže i aplikacije, koje je koristilo 15,38% (6) ispitanika; 12.82% (5) anketiranih opredelilo se za opciju „Drugo“ (*Grafikon 7*). Dalja analiza rezultata ukazala je da su ispitanici koji su u anketi odabrali opciju „Drugo“ koristili sinhronu komponentu takozvanog sastanka u stvarnom vremenu koja je integrisana u neke onlajn platforme (tj. *The Big Blue Button* komponenta koja je integrisana u platformu *Moodle* ili *Google Meet* i *Zoom* komponente integrisane u platformu *Google Classroom*).

3.1.3. Izazovi pri izvođenju onlajn nastave iz književnih kurseva

Pitanje broj 8 odnosi se na opšte prepreke na koje su nastavnici nailazili tokom izvođenja nastave iz književnih kurseva (*Grafikon 8*).

Grafikon 8. Opšte prepreke na koje su nastavnici književnosti nailazili tokom onlajn nastave.

Analiza rezultata koji se odnose na izazove u nastavi pokazala je da je 26,42% (14) ispitanika istaklo prevelik obim posla kao najčešću prepreku; 22,64% (12) anketiranih odabralo je manjak koncentracije i rasejanost; 18,86% (10) naznačilo je nedovoljnu podršku u korišćenju dostupnih onlajn alata; 13,21% (7) odabralo je nedostatak nastavnih materijala/opreme; 11,32% (6) navelo je prisustvo na predavanjima; dok

se 7,55% (4) opredelilo za opciju „Drugo, molimo navedite“ (*Grafikon 8*). Ispitanici koji su odabrali ovu poslednju opciju naveli su sopstveno neiskustvo u radu s onlajn platformama kao najveću prepreku prilikom izvođenja onlajn nastave iz kurseva književnosti.

3.1.4. Upotreba onlajn obrazovnih alatki u nastavi i pri proveri znanja studenata

Pitanja 9 i 10 bave se korišćenjem onlajn alatki u onlajn književnim kursovima i zatvorenog su tipa. Ukoliko su ispitanici odgovorili potvrđno, ponuđeno im je da navedu koje alatke su koristili. Rezultati su predstavljeni grafički (*Grafikon 9, 10*).

Grafikon 9. Upotreba onlajn obrazovnih alatki pri sprovođenju onlajn književnih kurseva.

Grafikon 10. Upotreba onlajn alatki u svrhu provere znanja.

Analiza rezultata pokazala je da 55,88% nastavnika nije koristilo onlajn obrazovne alatke pri predstavljanju gradiva (19), dok ih je 44,12% nastavnika (15) koristilo (*Grafikon 9*). Takođe, čak 74,29% (26) ispitanika nije koristilo nijednu onlajn alatku u svrhu provere znanja, te je samo 25,71% (9) nastavnika odgovorilo pozitivno (*Grafikon 10*). Dalja analiza pokazala je da se ispitanici koji su potvrdno odgovorili na pitanja 9 i 10 oslanjaju na alatke koje su ponuđene u okviru onlajn platformi *Moodle* i *Google Classroom*, a neke od najkorišćenijih jesu onlajn kvizovi (kvizovi na platformi *Moodle* omogućavaju jednostavnu proveru znanja kroz različite zadatke, kao što su zadaci sa višestrukim izborom, složeni zadaci za samoocenjivanje sa detaljnim povratnim informacijama ili višestrukim izborom, zadaci sa dvočlanim izborom (tačno/netačno) ili pak zadaci koji podrazumevaju povezivanje, kratak odgovor ili esej) i *Google Forms*. *MTutor* je još jedna od onlajn alatki korišćenih za proveru znanja, ali pošto je ograničena na pitanja sa višestrukim izborom, potrebno je kombinovati je sa drugim onlajn obrazovnim alatkama koje omogućavaju duže odgovore, odnosno alatkama koje omogućavaju učenicima da predstave puno razumevanje književnih tekstova.

4. *Diskusija*

Ključno je da obrazovne institucije pažljivo odaberu sistem za upravljanje učenjem (engl. *Learning Managment System – LMS*), budući da onlajn platforme s integrisanim softverom za video-konferencije predstavljaju najbolju alternativu nastavi licem u lice jer funkcionišu kao virtualne učionice koje omogućavaju efikasno dostavljanje nastavnih materijala i postavljanje materijala u različitim formatima, nude različite oblike komunikacije i provere znanja, kao i transparentne povratne informacije. Ova pilot-studija ukazala je na činjenicu da su institucije tercijarnog obrazovanja koje su učestvovala u istraživanju dobro reagovale na vanrednu situaciju, jer su odabirom onlajn platformi koje su jednostavne za korišćenje i koje su se pokazale kao dobra ad hok alternativa za model tradicionalne nastave obezbedile kontinuitet u učenju, te ova tehnička rešenja zadovoljavaju potrebe nastavnika za sprovođenje onlajn književnih kurseva.

Međutim, činjenica da više od polovine nastavnika nije koristilo onlajn alatke pri predavljanju nastavnih materijala i proveru znanja studenata u virtualnom obrazovanju ukazuje na njihovu sklonost ka tradicionalnim pristupima nastavi u onlajn nastavnom okruženju. Nastava u virtualnom okruženju zahteva inovativne pristupe kombinovanja i upotrebe interaktivnih onlajn alatki koje zadovoljavaju potrebe digitalnog okruženja, te je ovo razlog zašto nastavnici nisu mogli da održe isti kvalitet obrazovnog sadržaja u virtualnom okruženju kao u tradicionalnoj učionici, što je dodatno uticalo na broj studenata koji pohađaju predavanja i otežalo sposobnost nastavnika da pravilno prate i procenjuju rad studenata. Pošto ova studija ne otkriva koji bi tip onlajn alatki trebalo koristiti da bi se zadovoljile potrebe onlajn književnih kurseva, trebalo bi sprovesti dalja istraživanja kako bi se rešio ovaj problem.

Učešće studenata u diskusijama i debatama na času razvija kritičko mišljenje kroz verbalnu i neverbalnu komunikaciju, na šta se tradicionalni književni kursevi oslanjaju. S obzirom na to što socijalna interakcija aktivira učenje jezika (Bugarski, 1996, str. 12; Hellerman, 2008, str. 2), ne iznenađuje da su društveni faktori jedna od ključnih komponenti za održavanje uspešnog upravljanja razredom u virtualnom okruženju za učenje (engl. *Virtual Learning Environment – VLE*). Rezultati su po-

kazali da je interakcija nastavnik – student predstavljala glavni problem, te da je ona bila uglavnom asinhrona i ograničena na pismenu komunikaciju.

Rezultati su takođe pokazali da je pad broja studenata koji pohađaju predavanja u virtuelnom okruženju za učenje rezultat nedostatka usmene (engl. *face-to-face*) i neverbalne komunikacije, jer su studenti za komunikaciju sa nastavnicima pretežno koristili imejl i boksove za časkanje na platformama/društvenim mrežama. Štaviše, neke institucije koje su učestvovalе u istraživanju zamolile su svoje nastavnike da snimaju predavanja kako bi učenici mogli da ih odgledaju u bilo kom trenutku. Iako se takva opcija učenicima čini veoma privlačnom (ne prate predavanje u stvarnom vremenu, već ga pogledaju kada im odgovara), nastavnicima stvara dodatni posao i ne pruža im trenutne povratne informacije od studenata, te je za njih krajnje zamorna. Prevelik obim posla identifikovan je kao najčešća prepreka s kojom su se nastavnici suočavali i proizašao je iz desetine imejlova na koje moraju odgovoriti, a tiču se raznih nesporazuma i daljih pojašnjenja pojedinih delova predavanja. Ovi rezultati su u skladu sa rezultatima nedavnog istraživanja, koje je istaklo da je velik obim posla jedan od najznačajnijih stresora u vezi sa prinudnim prelaskom na onlajn nastavu za više od 600 nastavnika jezika širom sveta (MacIntire, Gregersen & Mercer, 2020, str. 7).

5. Zaključak

Zbog činjenice da su nastavnici u Srbiji bili suočeni s ograničenim izborom sistema za upravljanje učenjem, zaključuje se da su programi za učenje na daljinu koji se oslanjaju na korišćenje sistema za upravljanje učenjem bili retkost u Srbiji i da su potrebna dalja istraživanja u ovoj oblasti kako bi se nastavnici, bez obzira na okolnosti, podstakli na češću upotrebu sistema za upravljanje učenjem u nastavi. Nedostatak iskustva s onlajn platformama, manjak usavršavanja na seminarima i obukama igraju ključnu ulogu u pravilnom upravljanju onlajn učionicama, te je od velike važnosti obezbediti nastavnicima adekvatnu obuku koja će im pomoći da u potpunosti shvate sve prednosti korišćenja sistema za upravljanje učenjem.

Uzimajući u obzir činjenicu da su onlajn književni kursevi u Srbiji predstavljali novinu i da nije postojao model ovakvih kurseva, može se zaključiti da su tokom posmatranog perioda nastavnici književnosti na tercijarnom obrazovnom nivou u Srbiji bili u mogućnosti da prevaziđu razna ograničenja koja su im nametnuta, među kojima je kao veliki problem uočena loša interakcija nastavnik – student, koja je direktno uticala na sprovođenje onlajn nastave (prisustvo studenata, kvalitet sadržaja predmeta, pravilno praćenje rada i provera znanja studenata, veliki obim posla). Manjak iskustva s onlajn platformama i digitalnim alatima i tendencija nastavnika da svoje onlajn kurseve učine što sličnijim kursevima koji se odvijaju u tradicionalnim učionicama, uticali su na kvalitet predavanja u virtuelnom okruženju za učenje i otežavali provere znanja i proces praćenja napretka studenata. Analiza dobijenih rezultata hitno poziva na dalja istraživanja učenja na daljinu u oblasti humanističkih nauka, a posebno u onlajn podučavanju književnosti. Da bi stvorili odgovarajuću alternativu tradicionalnom kursu književnosti – njegov onlajn pandan – istraživači u Srbiji treba da uzmu u obzir ograničenja i mogućnosti srpskog obrazovnog sistema i da ih prilagode modelima onlajn kurseva književnosti koji se nude u razvijenim zemljama. Samo uz kreiranje odgovarajućeg onlajn kursa književnosti biće moguće usmeriti istraživanje ka razvoju i primeni inovativnih modela kombinovanog učenja.

Literatura

- Alvarez, Z., Calvete, M., & Sarasa, M. (2012). Integrating critical pedagogy theory and practice: classroom in Argentinean EFL teacher education. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 3(1), 60–71. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4264343.pdf>
- Brenner, K. (2014). Digital stories: A 21st century communication tool for the English language classroom. *English Teaching Forum*, 52(1), 22–29. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1029170.pdf>
- Bugarški, R. (1996). *Uvod u opštu lingvistiku [Introduction in General Linguistics]*. Beograd. BIGZ
- Bobkina, J., & Stefanova, S. (2016). Literature and critical literacy pedagogy in EFL classroom. Toward teaching critical thinking skills. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 6(4), 677–696. <https://doi.org/10.14746/ssl.2016.6.4.6>

- Đukić Mirzayantz, M. (2019). The effectiveness of learning German on Moodle. *Inovacije u nastavi*, 32(3), 130–150. <https://doi.org/10.5937/inovacije1903130D>
- Đukić Mirzayantz, M. (2017). The attitudes and experiences of foreign language teachers engaged in distance study programs in Serbia. *The Online Journal of Distance Education and e-Learning*, 5(4), 36–46. <https://www.tojdel.net/journals/tojdel/articles/v05i04/v05i04-05.pdf>
- Dorđević, J., & Radić-Bojanić, B. (2014). Autonomy in the use of digital resources in a legal English course. *ESP Today: Journal of English for Specific Purposes at Tertiary Level*, 2(1), 71–87. http://www.esptodayjournal.org/pdf/current_issue/4.DJORDJEVIC%20&%20RADIC-BOJANIC%20-%20full%20text.pdf
- Cushman, E. (2011). New Media Scholarship and Teaching: Challenging the Hierarchy of Signs. *Pedagogy: Critical Approaches to Teaching Literature Language Composition and Culture*, 11(1), 63–79. <https://doi.org/10.1215/15314200-2010-017>
- Giralt, M., & Murray, L. (2019). Reflexion, Analysis and Language Practice: From Individual Critical Thinking to Collaborative Learning Using Blogs in a Literature Class. In: M. L. Carrió-Pastor (ed.), *Teaching Language and Teaching Literature in Virtual Environments* (p. 277–293). Singapore: Springer.
- Hartley, J., & McWilliam, K. (2009). *Story circle: Digital storytelling around the world*. London: Wiley-Blackwell.
- Hellerman, J. (2008). *Social Actions for Classroom Language Learning*. Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters.
- Johnson, T. (2016). Hath he not twit?: Teaching Shakespeare through Twitter. In: T. Hetland, (ed.), *Teaching Literature with Digital Technology* (p. 99–109). Boston/New York: Bedford/ St. Martin's.
- Ibarra-Rius, N., & Ballester-Roca, J. (2019). Digital Storytelling in Teacher Training: Development of Basic Competences, Creativity and Multimodal Literacy Through Book Trailers. In: M. L. Carrió-Pastor (ed.), *Teaching Language and Teaching Literature in Virtual Environments* (p. 241–254). Singapore: Springer.
- MacIntyre, P., Gregersen, T., & Mercer, M. (2020). Language teachers' coping strategies during the Covid-19 conversion to online teaching: Correlations with stress, wellbeing and negative emotions. *System*, 94, 102352. <https://doi.org/10.1016/j.system.2020.102352>
- Matijašević-Obradović, J., & Joksić, I. (2014). Zastupljenost koncepta učenja na daljinu u sistemu visokog obrazovanja u Srbiji. *Nastava i vaspitanje*, 63(1), 145–158. <https://www.pedagog.rs/wp-content/uploads/2012/12/NV-1-2014.pdf>

- Milićević, V., Milićević, Z., & Milić, N. (2014). Elekstronsko učenje u Srbiji primenom Moodle softvera. *BizInfo (Blace) Journal of Economics, Management and Informatics*, 5(1), 71–82. <http://www.bizinfo.edu.rs/index.php/bizinfo/article/view/44>
- National Entity for Accreditation and Quality Assurance in Higher Education (2021, October). *Vodič kroz akreditovane studijske programe na visokoškolskim ustanovama u Republici Srbiji*. <https://www.nat.rs/ishodi-akreditacije-i-spk/?script=cir>
- Nikolić, M., & Dabić, T. (2016). The Bloom's Taxonomy Revisited in the Context of Online Tools. In: M. Stanišić (ed.), *Sinteza 2016 - International Scientific Conference on ICT and E-Business Related Research* (p. 315–320). Belgrade, Serbia: Singidunum University. <https://doi.org/10.15308/Sinteza-2016-315-320>
- Nikolić, M. (2017). The use of audio and video recordings in English language teaching. In: M. Stanišić (ed.), *Sinergija 2017- XVIII International Scientific Conference* (p. 120–124). Bijeljina, Republic of Srpska: Sinergija University. <https://doi.org/10.7251/ZRSNG1708120N>
- Ohler, J. (2018). *Digital storytelling in the classroom: New media pathways to literacy, learning and creativity*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- Parrott, J. (2016). Writing on the Wall: Using Facebook's Timeline for Literary Analysis. In: T. Hetland (ed.), *Teaching Literature with Digital Technology* (p. 21–35). Boston/New York: Bedford/ St. Martin's.
- Reimer, E. (2016). More Perfect Unions: Literary Studies, Blogging, and the Multigenre Essay. In: T. Hetland (ed.), *Teaching Literature with Digital Technology* (p. 69–83). Boston/New York: Bedford/ St. Martin's.
- Robin, B., & McNeil, S. (2012). What educators should know about teaching digital storytelling. *Digital Education Review*, 22, 37–51. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ996781.pdf>
- Robin, B. (2016). The power of digital storytelling to support teaching and learning. *Digital Education Review*, 30(30), 17–29. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1125504.pdf>
- Rodrigo, R. (2016). Writing a Wiki Resource Guide for a Literature Survey Course. In: T. Hetland (ed.), *Teaching Literature with Digital Technology* (p. 50-68). Boston/New York: Bedford/ St. Martin's.
- Scholes, R. (2010). The English Curriculum After the Fall. *Pedagogy: Critical Approaches to Teaching Literature Language Composition and Culture*, 10(1), 229–240. <https://doi.org/10.1215/15314200-2009-034>

- Stefanova, S., Bobkina, J., & Sánchez-Verdejo Pérez, J. (2017). The Effectiveness of Teaching Critical Thinking Skills through Literature in EFL Context: A Case Study in Spain. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 6(6), 253–266. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijalel.v.6n.6p.252>
- Škobo, M., & Đerić-Dragičević, B. (2019). Teaching English Literature in the Digital Era. In: M. Stanišić (ed.), *Sinergija 2019 - XX International Scientific Conference* (p. 84-89). Bijeljina, Republic of Srpska: Sinergija University. <https://doi.org/10.7251/ZRSNG1901084S>
- Škobo, M., & Sentov, A. (2020). Teaching Poetry Online: A Lesson Plan. *Anali Filološkog fakulteta*, 32(2), 393–417. <https://doi.org/10.18485/anali-f.2020.32.2.21>
- Škobo, M. (2020). Innovative Approaches to Teaching (Victorian) Literature. *Uzdanica*, 17(2), 19–32. <https://doi.org/10.18485/uzdanica.2020.17.2.2>
- Škobo, M. (2021). Organizacija i sprovođenje onlajn jezičkog i onlajn književnog kursa na fakultetima i u srednjim školama u Srbiji. *Baština*, 31(53), 93–110. <https://doi.org/10.5937/bastina31-30527>
- Tabarnero, R., & Calvo, V. (2016). Book-trailers as tools to promote reading in the framework of the Web 2.0. *New Review of Children's Literature and Librarianship*, 22(1), 53–69. <https://doi.org/10.1080/13614541.2016.1120071>
- Tanasijević, M., & Vukotić, A. (2014). The challenges of teaching ESP in traditional and virtual classrooms in Serbia at the academic level. In: Z. Paunović (ed.), *English Language and Literature Studies: Embracing Edges* (p. 299–308). University of Belgrade: Faculty of Philology.
- Trajanović, M., Domazet, D., & Mišić-Ilić, B. (2007). Distance Learning and Foreign Language Teaching. In: *Proceedings of the 3rd Balkan Conference in Informatics: Research in Informatics and Information Society Technologies (BCI 2007)* (p. 441–452). Bulgaria: Sofia. <https://telearn.archives-ouvertes.fr/hal-00190064>
- Vukotić, A., & Tanasijević, M. (2012). Forms of communication in online English courses: making the most of new technologies in higher education. In: V. Polovina (ed.), *Applied linguistics*, 13 (p. 7–16). Novi Sad: Applied Linguistics Association of Serbia.
- Yaqoob, M. (2002). Reader and text: Literary theory and teaching of literature in the twenty-first century. *International Conference on Languages, Literature and Linguistics IPEDR*, 26, 511–515. <http://www.ipedr.com/vol26/102-IC-LLL%202011-L10180.pdf>